Tural Faiq ƏLƏKBƏROV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
https://orcid.org/0000-0001-5145-0448
E-mail: turalalekberov282@gmail.com

MALİYYƏ VƏ İDARƏETMƏ HESABATLARINDA EHTİYATLARIN UÇOTU İNFORMASİYALARININ NƏZƏRİ ƏHƏMİYYƏTİ VƏ ANALİTİK İSTİFADƏSİ

Xülasə

Maliyyə və idarəetmə hesabatları, bir müəssisənin maliyyə və idarəetmə proseslərinin effektivliyini qiymətləndirən və nəzarət edən əsas alətlərdən biridir. Xüsusilə xidmət sahəsi müəssisələrində, maliyyə və idarəetmə hesabatlarının əhəmiyyəti, ehtiyatların effektiv təqdim edilməsi və nəzarət olunması məsələsində daha da böyük bir rol oynayır. Bu hesabatlar, ehtiyatların uçotu informasiyalarının əhəmiyyətini nəzərə alaraq, müəssisənin idarəetmə proseslərinin daha effektiv təşkil edilməsi və sürətlə tənzimlənməsinə imkan verir. Bu məqalədə, maliyyə və idarəetmə hesabatlarında ehtiyatların uçotu informasiyalarının nəzəri əhəmiyyəti və analitik istifadəsi ətraflı şəkildə araşdırılacaq. Əlavə olaraq məqalədə ehtiyatların uçotuna sərf olunan məsrəflərin azaldılması məqsədi ilə istifadə olunan müasir üsullardan da danışılacaq və müəssisələrin bu üsullardan istifadə etməkləri üçün bir sıra tövsiyələr veriləcək.

Açar sözlər: hesabat, ehtiyat, mühasibat, maliyyə, uçot

DOİ: 10.54414/ZYPE9880

Problemin aktuallığı

Ehtiyatlar, bir müəssisənin mövcud və ya gələcəkdəki risklərə qarşı təminat olunan maddi dəyərlərdir. Müəssisələrdə ehtiyatların uçotu, işin davamlılığını təmin etmək, potensial risklərə qarşı qoymaq, vəziyyətin idarə edilməsini və inkişafını təmin etmək üçün əsaslı bir rola sahibdir. Mal-materialların yaxşı idarə olunmaması istifadə edilən xammala həddən artıq investisiya qoyulmasına və zəif nəzarətə səbəb olduğuna görə təşkilati böhranla nəticələnə bilər.

Ehtiyatların uçotu informasiyalarının nəzəri əhəmiyyəti.

Mal-material ehtiyatına mütəmadi nəzarət sistemlərinin məqsədi, mal-materialların anbarda saxlanıldığı müddətdə onların üzərində nəzarəti təmin etməkdir. Bu sistem, mal-materialların hərəkətini müşahidə edərək onların daxil olmasını, xaric olmasını və mövcudluğunu qeydə almağa imkan yaradır. Faktiki olaraq mütəmadi nəzarət sistemi, hər hansı bir əməliyyat baş verdikdə mal-material ehtiyatının düzgün qeydiyyatını təmin edir. Ayrıca, hər bir fiziki əməliyyatın bütün təfərrüatlarını yaxından izləyir. Mal-material ehtiyatının davamlı olaraq inventarizasiyası bu nəzarət sisteminin əsas hissəsidir. Bu proses, mal-material ehtiyatlarının aktual və faktiki qalığı arasındakı uyğunsuzluğu aşkar edir və anbardakı materialların qalığına dair doğru məlumatlar əldə etməyə kömək edir. Mal-materialın effektiv idarə edilməsinin təşkili və mal-material ehtiyatına mütəmadi nəzarət sistemi anlayışını başa düşmək, sifariş proseduru, anbara qəbul prosesi və anbardan verilmə proseduru üçün tələb olunan müxtəlif prosedur və sənədləri yaxşı şəkildə təmin etməyə dəstək olur. Kompüter mühasibatlığında uçot registrinin tətbiqi nəzərdə tutulmur(Abbasov, 2015). Ehtiyatların satın alınması zamanı müəyyən mərhələlərə diqqət olunmalıdır. Alınacaq mal-materialın tam olaraq adı, kodu və təsnifatı müəyyənləşdirilməlidir. Mal-materialın müəyyən bir müddətdə tükənən miqdarı və ehtiyacı təyin edilməlidir. Bu, istifadə edilən miqdarlar və ehtiyatın minlərlə ya da bir neçə günlük bir dövr üçün kifayət etməsi kimi faktorlara əsaslanır. Məhsulun satın alınma vaxtı, ehtiyacın və təchizatın təmin edilmə qabiliyyətinin əsasında müəyyənləşdirilməlidir. Stok nöqtəsi və satın alma təlimatları ilə uyğunlaşdırmaq üçün optimal vaxt seçilməlidir. Təchizatın mənbəyini müəyyən etmək üçün, müxtəlif təchizatçılardan təkliflər əldə edilməlidir. Rəqabətçi qiymətlən-

dirmələr və keyfiyyətli məhsulların təqdim edilməsi ilə bağlı araşdırma aparılmalıdır. Məhsulun satın alma qiyməti təyin edilməlidir. Bunun üçün müxtəlif təchizatçılardan təkliflər əldə edilməli, qiymətlər müqayisə edilməlidir. Ancaq, qiymətin təkcə əsas qiymətdən ibarət olmadığı, digər xərclər və müşahidələr daxil edilməsi tələb olunur. Bu yolla, mal-material tədarük prosesi effektiv və nəzarət altında aparılacaq. Ehtiyatlar uçotda göstərilən zaman bir sıra faktorlar nəzərdə tutulmalıdır. Mühasibat şöbəsi, ödəmənin hesab-fakturasını işləmək üçün mal-materialın mədaxili üzrə qaiməni təchizatçının hesab-fakturası və alış sifarişi ilə müqayisə edir. Təsdiqlənmiş sənədlər əsasında, şöbə son tarixə qədər satıcıya ödənişi yerinə yetirir. Bununla belə, mühasibat şöbəsinin (xüsusilə anbar mühasibatı və xərclərin uçotu bölməsinin) digər öhdəliyi, mədaxil əməliyyatlarının anbar kitabında düzgün şəkildə yazılmasını təmin etməkdir. Məhsulları qiyməti ilə birlikdə əsas qiymətlərlə müqayisə etmək üçün müxtəlif sənədlər (faktura, çek, ödəniş sənədi kimi) əldə edilir. Təxminən qalıq və sürətli satışların (hərəkətlərin) nəzarət altında tutulmasını təmin etmək üçün faktiki məhsul miqdarı, mədaxil və satış tarixindən dəstək alaraq müqayisə olunur. Bu yolla, məlumatları nəzərə alaraq əsl və ya təsdiqlənmiş qiymətlərlə müqayisə olunaraq mal-material ehtiyatlarının faktiki miqdarı və qiyməti müəyyən edilir. Bu əməliyyat anlayışı ilə mal-material ehtiyatlarının nəzərdə tutulan qiymətli şəraitində təsdiqlənməsində fərqli cür qaydalar təyin edilir. Qeyd edək ki, ehtiyat növünün müxtəlif malsatanlardan alınmasının faktiki maya dəyərinin hesablanması yalnız istehlak edilən ehtiyatların məhdud nomenklatura üzrə və onların əsas növləri üzrə mümkündür. (Terexova, 2008). Qeyd edək ki, müəssisənin maliyyə hesabatlarında həmçinin ehtiyatların istifadəsi zamanı yol verilən itkilərdə qeyd edilir və müəssisənin idarəedilməsi haqqında fikirləri özündə əks etdirir. Ümumiləşdirildikdə isə ehtiyatların uçotu informasiyaların nəzəri əhəmiyyətinin bir neçə əsas məqamlarını və təhlillərini qeyd etmək olar:

a. İnvestisiya və Fəaliyyətin Təhlili: Maliyyə və idarəetmə hesabatlarında yer alan ehtiyatların uçotu informasiyaları, müəssisənin maliyyə və idarəetmə performansının təhlilini daha da aydın və başa düşülən olmasına kömək edir. Bu təhlil, ehtiyatların optimal təşkilatı, ehtiyatların artırılması və ya azaldılması üçün qərarlar verilməsinə kömək edir. Avtomatlaşdırılmış sistem, uçotun bir ölçü bazası əsasında aparılmasına şərait yaradır (Səbzəliyev və Abbasov,2015).

b. Maliyyə Proqnozu: Ehtiyatların uçotu informasiyaları, müəssisənin gələcək maliyyə və idarəetmə tələbatlarını proqnozlaşdırmağa kömək edir. Bu proqnozlar, maliyyə tənzimləməsinin və sərmayə planlamasının daha effektiv təşkil edilməsinə imkan verir. Maliyyə uçotu nizama salınmış şəkildə məcburi olaraq hesabatın dövri olaraq təqdim olunmasına doğru yönəldilmişdir(Əliyeva, 2016).

c. Maliyyə Təhlili və Audit: Maliyyə və idarəetmə hesabatlarında ehtiyatların uçotu informasiyalarını təhlili audit prosesinin təminatı üçün əsas təşkil edir. Bu audit prosesi, müəssisənin maliyyə və idarəetmə prinsiplərini uyğun şəkildə izləməsini və uyğunluğunu yoxlamağa imkan verir.

Ehtiyatların uçotu informasiyalarının analitik istifadəsi

Ehtiyatların uçotu informasiyalarının analitik istifadəsi, maliyyə və idarəetmə hesabatlarından gələn məlumatların təhlil və qiymətləndirilməsi üçün müasir texnologiyalardan istifadə edilməsini əhatə edir. Ehtiyatların uçotu informasiyalarının analitik istifadəsi, məlumatlar üzərində təhlil və təminat yaratmağa imkan verən məlumat analitikası və maşın öyrənmə texnologiyalarının tətbiqi ilə əhatə edilir. Bu texnologiyalar, ehtiyatların effektiv təşkilatı, təhlili, və optimallaşdırılması üçün müasir və sürətli həllər təmin edir. Real-vaxt analitikası, ehtiyatların uçotu informasiyalarının anında və dəqiqliklə təhlil edilməsinə imkan verir. Ehtiyatların uçotu informasiyalarının təhlili üçün məlumatların vizual təqdimatı çox əhəmiyyətlidir. Bu texnologiyalar, maliyyə və idarəetmə hesabatlarının dərin təhlilini daha asanlaşdırır. Misal üçün, interaktiv qrafiklər və infografiklər vasitəsilə ehtiyatların uçotu məlumatlarının görsəl şəkildə təqdim edilməsi. Bu məlumatlar ayrıca maliyyə və idarəetmə proseslərində transparenliyin artırılmasına və mövcud risklərin daha effektiv şəkildə nəzarət altında saxlanılmasına kömək edir. Proaktiv qərarlar, müəssisələrin potensial problemləri öncədən görərək tədbir götürməsini və

nailiyyətlərini artırmağa imkan verir. Misal üçün inşaat şirkəti üçün material uçotu ilə davam edək. Aşağıdakı cədvəldə material məlumatlarına əsasən təhlil ediləcək.

Cədvəl 1

Ehtiyatların qeydiyyatının təsviri

Material növü	Başlanğıc sayı	Əlavə alınan sayı	İstifadə olunan sayı	Sonrakı dövrlərdə artım sayı	Son dövrə qalıq
Beton	100 m³	50 m³	70 m³	80 m³	160 m³
Kərpic	5000	1000	2000	3000	7000
Dəmir	10 ton	5 ton	6 ton	9 ton	18 ton
Boya	1000 l	300 l	1300 l	50 l	50 l

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Bu cədvəldə, inşaat şirkətinin layihələrində istifadə etdiyi müxtəlif inşaat materialları ayrı-ayrılıqda təsvir edilir. Başlanğıc sayı hər bir material növünün başlanğıc sayı, yəni materialın əvvəlki dövrdəki sayısını göstərir. Əlavə alınan sayı hər bir material növünün sonrakı dövrlərdə əlavə alınan sayı, yəni materialın sayısının bir sonrakı dövrdən sonrakı dövrlərə dəyişməsi ilə əldə edilən sayını göstərir. İstifadə olunan sayı hər bir material növünün istifadə olunan sayı, yəni materialın istifadə edilən sayısını göstərir. Sonrakı dövrlərdə artım sayı hər bir material növünün sonrakı dövrlərdəki artım sayı, yəni əlavə alınan sayı və istifadə olunan sayıların fərqini göstərir. Bu cədvəl, inşaat şirkətinin material tələbatını idarə etməsinə kömək edir və layihələrə uyğun olaraq material ehtiyatını təmin edir. Aylıq olaraq müəyyən edilən əlavə alınan sayılar və istifadə olunan sayılar, inşaat layihələrinin fəaliyyəti üçün tələb olunan materialların hazırlıqlı olmasına kömək edir. Qeyd etmək istərdim ki, tikinti işləri kommersiya təşkilatlarında öz kapital qoyuluşu vəsaitləri hesabına, büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda isə büdcədən maliyyələşmə hesabına həyata keçirilir (Abbasov, Məmmədov və Cabbarov, 2017). Buna görə də mühasibat uçotu üçün seçilən üsul və hesablama metodları fərqlilik göstərə bilər. Başqa bir nümunəyə baxaq. Misal olaraq, bir mağaza şirkəti nümunə kimi düşünə bilərik. Bu şirkət, anbarında ehtiyat olaraq məhsulları saxlayır. İdarəçilər bu məhsulları müxtəlif dövrlərdə əks etdirir və maliyyə hesabatlarında onların dəyərini təyin edir. Məsələn, mağaza şirkəti, ayaqqabılar üçün əlavə məhsulların həcmini müəyyən edərək sezon başlamadan öncə əlavə ehtiyat qoymalıdır. Bu, potensial müştəri tələbini qarşılamak və satışları artırmağa kömək edir. Nəticə olaraq, ehtiyatların uçotu və maliyyə hesabatlarında əks etdirilməsi, müəssisələr üçün əhəmiyyətli bir prosesdir. Bu, dəyər təyini, tənzimləmə və planlama, məhsuldarlıq və effektivlik üçün əhəmiyyətli məlumatları təmin edir. Müəssisələr, ehtiyatların dəqiq şəkildə idarə edilməsi və saxlanılması üçün maliyyə və idarəetmə hesabatlarında uyğun prosedurlardan istifadə etməlidirlər.

Tədqiqat nəticələri

Xidmət sahəsi müəssisələrində, maliyyə və idarəetmə proseslərinin birbaşa nəzərə alınması və dəyərləndirilməsi üçün real vaxt analitikası, qərar vermə prosesində təhlilin effektivliyini artırır. Uçot tərəfindən maliyyə və idarəetmə hesabatlarındakı ehtiyatların uçotu informasiyalarının analitik təhlili və istifadəsi, müəssisənin performansını optimallaşdırmağa imkan verir. Müəssisələr, müasir analitik texnologiyalardan faydalanaraq, ehtiyatların optimal səviyyəsini təmin etmək, artırmaq və ya azaltmaq üçün strateji fikirlər verə bilər. Real vaxt analitikası, ehtiyatların dinamik dəyərləndirilməsini və risklərin idarə edilməsini asanlaşdırır. Uçot tərəfindən maliyyə və idarəetmə hesabatlarındakı ehtiyatların uçotu informasiyalarının nəzəri təhlili, müəssisələrin potensial risklərə qarşı hazırlıq və planlama prosesini dəstəkləyir. Bu, müəssisələrin narahatlıqlarını azaldır və uçot prosesini daha strukturlaşdırır. Müəssisənin idarə olunmasında mühasibat uçotu məlumatlarından daha səmərəli istifadə edə bilmək üçün mühasibat uçotu uçot metodlarından, mühasibat uçotunun beynəlxalq

standartlarından, mühasibat işlərinin kompüterləşdirilməsi istiqamətində yenidən təşkil edilməlidir (Səbzəliyev, 2008).

Təkliflər

Maliyyə və idarəetmə hesabatlarında ehtiyatların uçotu informasiyalarının nəzəri əhəmiyyəti, bir müəssisənin effektiv idarə olunması və maliyyə tənzimləməsi üçün əsaslı bir rol oynayır. Bu səbəbdən böyük məlumatlar bazası ilə işləyərək statistik formullar quraraq müəssisənin resurslarından daha da səmərəli istifadə etməyin yollarını tapmaq lazımdır. Analitik texnologiyalardan istifadə edilərək bu informasiyaların təhlil edilməsi, müəssisənin qərar proseslərini daha dəqiq və müasir şəkildə idarə etməsinə imkan verir. Xüsusilə xidmət sahəsi müəssisələrində, maliyyə və idarəetmə hesabatlarının ehtiyatların üçotu informasiyalarını nəzəri və təcrübi çərçivədə analiz etməsi, müəssisənin rekord və sərmayə tənzimləməsində daha yaxşı nəticələr əldə etməsinə və risklərin idarə edilməsinə kömək edir. Bu səbəbdən, müasir texnologiyalardan(yuxarıda qeyd edilən) istifadə edərək ehtiyatların uçotu informasiyalarının analitik təhlili və optimallaşdırılması, xidmət sahəsi müəssisələrindəki maliyyə və idarəetmə tənzimləməsində və qərar proseslərində müsbət nəticələrə çatmağa kömək edir. Müəssisələrdə ehtiyatların uçotu informasiyalarının nəzəri əhəmiyyəti uçot tərəfindən dəyərləndirilir və analitik istifadəsi uçot prosesini təkmilləşdirək lazımdır.

ƏDƏBIYYAT SIYAHISI:

1. Abbasov, Q. (2015). Mühasibat uçotu(dərslik). Bakı: "İqtisad Universiteti nəşriyyatı".
2. Terexova, V. (2008). Maliyyə uçotu. Bakı: "İqtisad Universiteti nəşriyyatı".
3. Səbzəliyev, S., & Abbasov, Q. (2015). "Xidmət sahələrində mühasibat (maliyyə) uçotu". Bakı: "Təknur nəşriyyat".
4. Əliyeva, A. (2016). "Mühasibat Uçotu". Bakı: "Elm və təhsil nəşriyyat".
5. Abbasov, İ., & Məmmədov, İ., & Cabbarov, A. (2017). "Mühasibat uçotu (sahələr üzrə)". Bakı: "Bakı Biznes Universiteti nəşriyyatı".
6. Səbzəliyev, S. (2008). "Mühasibat (Maliyyə) uçotu" fənni üzrə mühazirə mətnləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti.

Турал Фаиг АЛАКБАРОВ
Азербайджанский Государственный Экономический Университет
https://orcid.org/0000-0001-5145-0448
E-mail: turalalekberov282@gmail.com

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ И АНАЛИТИЧЕСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИИ ОБ УЧЕТЕ ЗАПАСОВ В ФИНАНСОВОЙ И УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Резюме

Финансовые и управленческие отчеты являются одним из основных инструментов, позволяющих оценивать и контролировать эффективность финансовых и управленческих процессов предприятия. Особенно в сфере услуг важность финансовой и управленческой отчетности играет еще большую роль в эффективном представлении и контроле ресурсов. Эти отчеты с учетом важности инвентаризационной информации позволяют более эффективно организовать и оперативно наладить процессы управления предприятием. В данной статье будет подробно рассмотрено теоретическое значение и аналитическое использование информации инвентаризационного учета в финансовой и управленческой отчетности. Кроме того, в статье будет рассказано о современных методах, применяемых для снижения затрат на учет запасов, и будет дан ряд рекомендаций предприятиям по использованию этих методов.

Ключевые слова: отчет, резерв, учет, финансы, учет

Tural Faig ALAKBAROV
Azerbaijan State Economic University
https://orcid.org/0000-0001-5145-0448
E-mail: turalalekberov282@gmail.com

THEORETICAL SIGNIFICANCE AND ANALYTICAL USE OF INVENTORY ACCOUNTING INFORMATION IN FINANCIAL AND MANAGEMENT REPORTING

Summary

Financial and management reports are one of the main tools that evaluate and control the effectiveness of financial and management processes of an enterprise. Especially in service industries, the importance of financial and management reporting plays an even greater role in the effective presentation and control of resources. These reports, taking into account the importance of inventory accounting information, allow for more effective organization and rapid adjustment of the management processes of the enterprise. This article will examine in detail the theoretical significance and analytical use of inventory accounting information in financial and management reporting. In addition, the article will talk about the modern methods used to reduce the costs of inventory accounting, and will give a number of recommendations for enterprises to use these methods.

Keywords: report, reserve, accounting, finance, accounting

Daxil olub: 02.09.2023